

UOT:37.

**“HƏYAT BİLGİSİ” FƏNNİNİN TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT VƏ MUSİQİ İLƏ
İNTEQRASIYASI PROSESİNDƏ ŞAĞİRD LƏRİN PSIXOLOJİ
İNKİŞAFININ TƏMİN EDİLMƏSİ**

Rüstəmovə Leyla Vaqif qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
gceferova @rambler.ru

Xülasə: *Məqalə ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində fənlərin inteqrasiyası prosesində şagirdlərin psixoloji inkişafı probleminə həsr edilmişdir. Məqalədə “Həyat bilgisi” nin təsviri incəsənət və musiqi ilə inteqrasiyası prosesində şagirdlərin psixoloji inkişafının təmin edilməsi üzrə işin əsas istiqamətləri, imkan və yolları öz əksini tapır. Məqalədə “Həyat bilgisi”nin digər fənlərlə inteqrasiyası prosesində bir sıra motivlərin fəaliyyət prosesinə göstərdiyi təsirlərin məzmunu da aydınlaşdırılır. Məqalədə həmçinin “Həyat bilgisi”nin digər fənlərlə inteqrasiyası prosesində şagirdlərin psixoloji inkişafının motivləşdirilməsi öz əksini tapır.*

Açar sözlər: “Həyat bilgisi”, “Təsviri incəsənət”, “Musiqi dərsləri”, inteqrasiya prosesi, psixoloji inkişaf, motivasiya prosesi, özünüinkişaf motivləri, nailiyyət motivləri, prososial motivlər.

Ключевые слова: жизнепознание, изобразительное искусство, уроки музыки, процесс интеграции, психологическое развитие, мотивационный процесс, мотивы саморазвития, мотивы достижения, просоциальные мотивы.

Key words: life knowledge, visual arts, music lessons, integration process, psychological development, motivational process, self-development motives, achievement motives, prosocial motives.

Azərbaycanda Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri şəxsiyyətyönümlü təhsilin yeni məzmununun yaradılması hesab olunur. Bu dövlət direktivinin əsas tələblərinə müvafiq olaraq yetişən nəslin nümayəndələrinin hər biri elmi, bilikli insanlar kimi yetişdirməklə yanaşı, həm də bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmalıdırlar. Ümumtəhsil məktəblərində ibtidai sinifdən başlayaraq hər hansı bir fənnin tədrisində şagirdlərə biliklərin əsaslarını aşılamaqla yanaşı onların bir şəxsiyyət kimi yetişdirilməsi təxirəsalınmaz vəzifələrdən hesab olunur. Bu sahədə “Həyat bilgisi” fənninin tədrisinin imkanları daha genişdir. “Həyat bilgisi”nin “Təsviri incəsənət” və “Musiqi” ilə inteqrasiyası prosesində şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılması işində isə ilk növbədə onlara psixoloji cəhətdən düzgün yanaşmaq lazım gəlir.

“Həyat bilgisi”nin “Təsviri incəsənət” və “Musiqi” ilə inteqrasiyası prosesində pedaqoji əsaslarla yanaşı, bir sıra zəruri sayılan psixoloji əsasların da nəzərə alınması haqqında danışılan problemin müvəffəqiyyətli həllinə kömək etmiş olur. “Həyat bilgisi” dərslərində psixoloji yanaşmalara daha geniş yer vermək lazım gəlir. Niyə? Birincisi ona görə ki, “Həyat bilgisi” fənni həyat hadisələri, təbiətdəki bitkilər, heyvanlar, ümumiyyətlə canlılar aləmi, atmosferlə bağlı informasiyalar, hidrosferlə əlaqədar olan məlumatlar şagirdlərin estetik-bədii

zövqlərinin formalaşdırılması üçün daha önəmli hesab edilir. Məlum olduğu üzrə, “Həyat bilgisi” dərslərində şagirdlərin təbiətin estetik dəyərlərini duymaq, qavramaq, hafizədə saxlamaq və nəhayət təxəyyül, təfəkkür süzgəcindən keçirərək qiymətləndirmələri, nitq vasitəsilə ifadə etmələri zəruri hesab edilir. Bu zərurətdən gələn keyfiyyətlərin hər biri psixoloji ünsürlər hesab edilir. İstər təbiət hadisələrinin, istər incəsənət əsərlərinin, istərsə də musiqi nümunələrinin duyulması, qavranılması ilkin mərhələ hesab olunursa, onların təxəyyül süzgəcindən keçirilməsi həmin hadisələr haqqında şagirdlərdə elmi dünyagörüşü yaratmış olur. Bunun üçün müəllim tərəfindən hazırlanan təlim modulları, təbiət təsvirləri, incəsənət və musiqi əsərləri ilə birbaşa bağlı olmalıdır. Məsələn, I sinifdə Təbiət və biz rubrikası altında verilən “Canlılar və cansızlar”, “Heyvanlar”, “Bizi əhatə edən təbiət”, “Ətraf mühit”, Təbiət hadisələri adı altında verilən “Gecə və gündüz”, “Yaz”, “Yay”, “Payız”, “Qış” mövzularının tədrisi zamanı hər bir mövzuya dair təsviri sənət materialları və musiqi nümunələri seçilməlidir. Müəllimin seçdiyi belə nümunələrin integrativ əsaslar üzrə sinfə təqdimatı zamanı şagirdlərin psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasına zəruri ehtiyac duyulur.

Yaxud II sinifin proqram materiallarında yer alan və “Həyat bilgisi” dərslərinə daxil edilən “Yaşadığımız dünya” rubrikası altında verilən “Canlılar aləmi”, “Cansızlar”, “Canlılara lazım olanlar”, “Fəsilələr”, “Suyun dövrəni”, “Coğrafi obyektlər”, “Üfüq”, “Ətraf mühit” adlı mövzuların tədrisi zamanı təsviri incəsənət və musiqi nümunələrini seçərkən uyğun mövzuların seçilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Çünki integrasiya üçün münasib mövzuları seçmək lazımdır. Seçilən mövzular üzrə işləyən sinif müəllimi tətbiq etdiyi təlim modullarının qavranılmasına xüsusi diqqət yetirmələri vacib hesab olunur.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, qavrayış şagirdin hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynayır. Şagirdi onun ətrafdakı obyektlərlə ünsiyyəti, praktik fəaliyyəti zamanı ətraf aləmdən ilkin olaraq onu qavrayış ayırır. Xüsusilə təsviri incəsənət dərslərində bədii yaradıcılıq nümunələrinin qavranılması prosesi getdikcə güclənməyə başlayır, sonra inkişaf edərək formalaşır. Təsviri incəsənət məhsullarının qavranılması prosesində şagirdlərin fəaliyyəti onların maraqlarının və meyillərinin inkişafına kömək edir. Bu zaman ibtidai sinif şagirdlərinin təsviri sənət materialları ilə işləməsinə müəllim tərəfindən köməkliklərin göstərilməsi onların qavrama qabiliyyətlərini yüksəltmiş olur. Xüsusilə “Həyat bilgisi” mövzularının təsviri incəsənət mövzuları ilə integrasiyasının həyata keçirilməsi işində ibtidai sinif müəllimlərinin şagirdlərə məqsədyönlü şəkildə köməklik göstərmələri onların qavrayış səviyyəsini, yəni təsviri sənət materiallarını qavramalarını təmin etmiş olur. Bunun üçün bu işə I sinifdən başlamaq lazım gəlir. Ümumpedaqoji prinsiplərə istinad etsək deməliyik ki, ibtidai sinif müəlliminin təsviri incəsənət nümunələrini şagirdlərə sadədən mürəkkəbə və ibtidaidən aliyyə prinsipi üzrə öyrətməyi məqsədmüvafiq hesab edilir.

Məktəbdə təhsilin başlanğıcından bəri uşaqların qavrayışı daha mürəkkəb və məqsədyönlü olur. Biliklərin əldə edilməsində və formalaşmasında müəllimin sözü daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Qavramağın inkişaf vasitələrindən biri də komputer texnikasından istifadə şəraitində həyata keçirilən əyaniliyin tətbiq edilməsidir. Əyaniliyin istifadəsi öyrənilən əşyaların və hadisələrin həssas şəkildə qavranılması zərurəti ilə şərtlənir. Beləliklə, tədrisən, böyümə illəri ilə qavrayış xarakteri daha dəqiq və adekvat şəkildə həyata keçirilir.

Başqa sözlə desək şagirdlərin psixoloji inkişafı önə çəkilir. Bu zaman fəaliyyətdə olan pokasial motivlərə düzgün yanaşılması zəruri sayılır. Ona görə ki, ayrı-ayrı fərdlərə məxsus olan özünütəsdiq, identifik, hökmranlıq, prosessual, ekstrensiv, özünüinkişaf, nailiyyət, prososial, attilisiasiya və neqativ motivləri mövcuddur. Özünütəsdiq motivi insanın şəxsi ləyaqət, şöhrət və mənlik hissləri ilə bağlıdır. İnsan ətrafdakılara sübut etməyə çalışır ki, onun dəyəri var. O, cəmiyyətdə müəyyən status almağa cəhd edir, çalışır ki, ətrafdakılar onu qiymətləndirsinlər və hörmət etsinlər. Bəzi insanlarda özünütəsdiq motivi nüfuz motivlərini də yaradır (yüksək status almağa və onu qoruyub saxlamağa cəhd). Özünütəsdiq həm də insanda özünün rəsmi və qeyri-rəsmi statusunun yüksəldilməsi, şəxsiyyətinin yüksək qiymətləndirilməsi, intensiv işləməyə və tərəqqiyə sövq edən böyük motivasiya amilidir (1, səh.239-240).

Əslində “Həyat bilgisi”nin “Təsviri incəsənət” və “Musiqi” ilə inteqrasiyası prosesində şagird şəxsiyyətinin yüksək qiymətləndirilməsi üçün daha geniş imkanlar vardır. Ona görə ki, sinifdə təhsil alan şagirdlər içərisində bədii yaradıcılıq qabiliyyətlərinin yüksək olması ilə fərqlənənlər olur. Belə uşaqların fərqləndirilməsi, yəni motivasiyası faydalı sayılır. Məhz bu zaman həmin uşaqları tanınmış insanlara, lap dahilərə bənzədilməsi onlara identifiklik motivi əsasında yanaşılması kimi başa düşülür. Başqa insanlara identifiklik motivi əsasında yanaşılması deyəndə bu motiv hər hansı qəhrəmana, liderə, valideynə oxşamaq cəhdidir. Bu motiv də insanı işləməyə və inkişafa sövq edir. Başqa insana identifikasiya fərdin identifikasiya obyektindən rəmzi olaraq enerji alması hesabına öz “enerji potensialını” yüksəldir. İdentifiklik motivi yeniyetməlik yaşlarından etibarən özünü daha çox büruzə verir (1, səh.240).

Məlum olduğu üzrə yeniyetməlik dövrü deyəndə şagirdlərin V-IX siniflərdəki yaş dövrləri nəzərdə tutulur. Şagirdlərin də bədii yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşması da bu dövrə təsadüf edir. Əgər bu dövrdə uşaqlara psixoloji cəhətdən düzgün yanaşılsa onların bütün yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasını təmin etmək olar. Eyni sözləri hökmranlıq motivi haqqında da demək olar. Ona görə ki, elmi psixoloji ədəbiyyatda bu motiv daha aktiv, hətta başqalarına da təsir etmək cəhdi kimi də təqdim edilir. Deməli, hökmranlıq motivi – fərdin başqa insanlara təsir etmək cəhdi, kimi anlaşılır.

Hökmranlıq motivi insan hərəkətlərinin ən əsas və hərəkətverici qüvvələrindən biridir.

Bu motiv insanı idarəçiliyə sövq edir, yəni, qrupda rəhbər mövqə tutmağa, insanlara rəhbərlik etməyə, onları müəyyən etmək və fəaliyyətlərini nizamlamaq cəhdidir. Hökmranlıq motivi motivlərin iyerarxiyasında mühüm mövqə tutur. Bir çox insanların hərəkətləri (məsələn, lider və ya rəhbərlərin) hökmranlıq motivindən yaranır (1, səh.240).

Fikrimiz Kürdəmir məktəblisi olmuş Rafael Hüseynovun həyat tərzinə dair bir örnək nümunə ilə izah etməyə çalışaq. Rafael Hüseynov ibtidai sinifdə oxuyarkən sinifkom, sonra pioknerlərə rəhbərlik edən baş dəstə rəhbəri, aspirantura, doktorantura illərində seçilib sayılan, gələcəyinə böyük inam bəslənən görkəmli ziyalı, sonrakı yaş dövrlərində isə dəyərli professor, akademik kimi televiziya verlişləri apararaq görkəmli simaların intellektual inkişafını təlqin edir. Prosessual məzmun kəsb edən motivlər də Akademik Rafael Hüseynovun intellektual inkişafını təlqin edən motivlər kimi dəyərləndirilir.

Prosessual-məzmun motivləri – fəallığa xarici amillərlə deyil, proses və məzmunla sövq edilir.

İnsan yerinə yetirdiyi fəaliyyətdə, intellektual və fiziki fəallıqda məzmunluq hiss edir. Onu məşğul olduğu işin məzmunu maraqlandırır. Özünü təsdiq və hökmranlıq motivlərinin təsiri məzmun motivlərini gücləndirir. Lakin bu motivlər fəaliyyətin prosesinə və məzmununa aid olmaya bilər (1, səh.241).

Tutaq ki ali təhsilli gənc bir şirkət yaradaraq tanınmağa və məşhurlaşmağa başlayır. Həmin gənc tutduğu mövqe ilə öyünməyə başlayacaq. Hətta növbəti bələdiyyə seçkilərinə, bəlkə də lap Milli Məclisə deputat seçkilərinə qatılmaq barədə düşünməyə başlayacaq.

Digər motivlər kənar motivlər adlanır. Buna xarici motivlər də deyilir. Bu qrupa daxil olan gənclər tutduğu mövqelərdən daha yüksəklərə sahib olmaq uğrunda mübarizə aparmaq iqtidarında olurlar.

Ekstrinsiv (xarici) motivlər – fəaliyyətdən kənar motivlər qrupu sayılır.

İnsanı fəaliyyətə bu fəaliyyətin prosesi və ya məzmunu deyil, onunla bilavasitə əlaqəsi olmayan nüfuz, şöhrət və ya maddi amillər sövq edir. Ekstrinsiv motivlər beş qrupa bölünür:

- birinci, cəmiyyət, qrup və ayrı-ayrı insanlar qarşısında borc və məsuliyyət motivi;
- ikinci, özünü müəyyənləşdirmə və özünü təkmilləşdirmə motivi;
- üçüncü, başqa insanlar tərəfindən bəyənilmək motivi;
- dördüncü, yüksək sosial status almaq motivi (nüfuz motivi).

Fəaliyyətə maraq olmadıqda (prosessual- məzmun motivasiyası) fəaliyyətin yaratdığı xarici atributlara cəhd mövcuddur (əla qiymət, diplom, bahalı maşın, mənzil, geyim almağa). Yəni, şöhrət qazanmağa cəhd.

- beşinci, xoşagəlməz hadisələrdən və cəzalardan qaçma motivləri (neqativ motivasiya) (1, səh.242).

Digər motivlər də var. Hansı ki, bu motivlərə məxsus olanlar əsasən özünü inkişaf, nailiyyət qazanmağa, ictimai əhəmiyyət kəsb edən işlər görməyə və bir çox hallarda daha fəal olmağa çalışırlar.

Özünü inkişaf motivləri gəncləri ciddi cəhd göstərməyə, inkişaf etdirərək təkmilləşməyə sövq edir. Belələri gördükləri işin modernləşdirilməsinə cəhd göstərirlər.

Özünü inkişaf motivləri – özünü inkişaf etdirməyə. özünü təkmilləşdirməyə səydir.

-Bu insanı çox işləmək və inkişaf etməyə sövq edən ən vacib motivdir. A.Maslaunun fikirlərinə görə bu insanı öz qabiliyyətlərinin tam reallaşmasına səy və öz səlahiyyətlərini hiss etmək arzusudur. İnsanda irəliyə hərəkət üçün həmişə müəyyən cəsarət olmalıdır. Lakin, insan çox vaxt keçmişə, rahatlığa, uğurlara və sabitliyə güvənir. Qorxu və hər şeyi itirmək hissi onun özünü inkişafının qarşısını alır. Bu zaman o, irəliyə hərəkət və təhlükəsizliyə səy arasında qalır. A.Maslauya görə növbəti addım qələbə və ya rahatlıq gətirdiyi zaman inkişaf baş verir. Deməli, özünü inkişaf şəxsiyyətdaxili münəqqişlərlə müşayiət olunur. İnsanlarda özünü inkişaf motivlərini aktuallaşdırmaq mümkün olduqda onun fəaliyyət motivlərinin gücü artır (1, səh.243).

İşgüzarlıq, halal əməyə meyl etmək, qazanc əldə edərək məşhurlaşmaq, uğurlar qazanmaq nailiyyət motivlərilə müşayiət olunur.

Belə motivləri daşıyanlar əldə etdikləri nailiyyətlərin nəticəsini görürlər.

Nailiyyət motivi – fəaliyyətdə yüksək nailiyyətlər və nəticələrə nail olmağa səy kimi izah olunur.

Bu mürəkkəb tapşırıqların yerinə yetirilməsinə cəhddir. Çünki, hər hansı fəaliyyətdə uğur qazanmaq təkcə bacarıq və qabiliyyətlərdən asılı deyil, bu, həm də nailiyyət qazanmaq motivindən asılıdır. Nailiyyət motivləri eyni insanda həmişə eyni olmur. Bu onun fəaliyyətinin predmetindən asılı olaraq dəyişir. Hər bir konkret fəaliyyət üçün motivasiyanın səviyyəsini müəyyən edən dörd amil fərqləndirilir:

- uğur qazanmağın əhəmiyyəti;
- uğur qazanmağa ümid;
- uğur qazanmağın subyektiv qiymətləndirmə ehtimalı;
- uğura nail olmanın subyektiv etalonları (1, səh.243).

Deməli, qeyd olunan qruplar üzrə motivlərin sahibləri uğur qazanmağın əhəmiyyətini obyektiv surətdə dərk etdiklərindən buna ümid bəsləyirlər.

Məhz belə olan təqdirdə həmin şəxslər soail mühitin bir sıra problemlərinin həlli ilə maraqlanırlar.

Prososial (ictimai əhəmiyyəti olan) motivlər – fəaliyyətin ictimai əhəmiyyətinin dərk edilməsi, qrup və cəmiyyət qarşısındakı məsuliyyət hissi ilə bağlı motivlər, kimi qəbul edilir.

Prososial motivlərin təsiri ilə fərdin qrupa identifikasiyası başlanır. Bu zaman insan özünü həm müəyyən sosial qrupun üzvü hiss edir, həm də onun maraqları, problemləri və məqsədləri ilə yaşayır. Deməli, fəaliyyətə prososial motivlərin təsiri ilə başlayan insanlara normativlik, qrup standartlarına loyallıq, qrup dəyərlərinin müdafiəsi və qrup məqsədlərini reallaşdırmağa səy göstərmək məxsusdur. Belə insanlar daha fəal və vicdanlı (peşə öhdəliklərini yerinə yetirməyə) olurlar. İctimai işin onların əməyindən və məsuliyyətindən asılı olduğunu dərk edirlər. Menecerlər öz təbəçiliklərində olanlar arasında korporativ ruhu aktuallaşdırmalıdırlar. Çünki, qrupa identifikasiya olunmadan (onun dəyərləri, maraqları və məqsədi ilə eyniləşmədən) uğur qazanmaq mümkün deyil (1, səh.243).

Belə motivləri bəzən sosial motivlər də adlandırırlar. Ona görə ki, belə motivlər daha çox sosial mühitə inteqrasiya olunur. Cəmiyyətin, sosial mühitin bəzi problemlərinin həllində insanlara dayaq durmaq, kömək etmək istəyən belə adamlar cəmiyyət üzvləri ilə ünsiyyət qurmağa özlərini daha çox sövq edirlər.

Affiliyasiya (ingilis dilində affiliation yəni, birləşmə) motivi - başqa insanlarla birləşmə və bu münasibət saxlamaq cəhdidir.

Affilizasiyanın mahiyyəti ünsiyyət qurmaq və bu ünsiyyəti qoruyub saxlamaqdan ibarətdir. Bu ünsiyyət insana dinclik və rahatlıq gətirir. İnsan ünsiyyətə yalnız öz məqsədləri üçün girdikdə başqa motivlər yaranır və bu zaman affiliativ motivlər pozulur (1, səh.244).

Lakin insanlar ünsiyyətə yalnız öz şəxsi məqsədləri, maddi maraqları naminə girdikləri hallarda bu ünsiyyət birliyi pozulmuş olur.

Məqalənin elmi yeniliyi: Məqalədə “Həyat bilgisi” nin “Təsviri incəsənət” və “Musiqi” ilə inteqrasiyasının elmi pedaqoji cəhətdən əsaslandırılmış modeli təqdim edilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti: Məqalədən “Həyat bilgisi”, “Təsviri incəsənət”, “Musiqi” müəllimləri ilə yanaşı bu sahədə tədqiqat aparənlər da istifadə edərək faydalana bilərlər.

Nəticə etibarı ilə qeyd etməliyik ki, ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində “Həyat bilgisi” fənninin “Təsviri incəsənət” və “Musiqi” ilə inteqrasiyası şagirdlərin estetik bədii zövqlərini formalaşdırır, elmi dünyagörüşlərini və psixoloji inkişafını təmin etmiş olur.

Ədəbiyyat

1. Salamova K. B. Ümumi psixologiya. Dərs vəsaiti. Sumqayıt, SDU-nun nəşriyyatı, 2016.
2. Sadıqov F.B. Pedaqogika. Dəslək, Bakı, Adiloğlu, 2012.
3. Sadıqov F.B. Ümumi pedaqogika (Dərs vəsaiti). Bakı, Maarif, 2024.
4. Mehrabov A.O. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri, monoqrafiya, B, Mütərcim, 2007.
5. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı, Nurlan, 2007.
6. Rüstəmov F.A., Dadaşova T. Y. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı, Nurlan, 2007.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРАЦИИ ЖИЗНЕННЫХ ЗНАНИЙ С ОПИСАНИЕМ И МУЗЫКОЙ

Рустамова Лейла Вагифовна

Резюме

Статья посвящена проблеме психологического развития учащихся в процессе интеграции предметов в начальных классах общеобразовательной школы. В статье отражены основные направления работы по обеспечению психологического развития учащихся в процессе интеграции жизненных знаний с изобразительным искусством и музыкой. В статье в процессе интеграции жизненных знаний с другими предметами выясняется ряд мотивов по содержанию их влияния на процесс деятельности. В статье также отражена мотивация психологического развития студентов в процессе интеграции наук о жизни с другими предметами.

ENSURING PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE PROCESS OF INTEGRATION OF LIFE KNOWLEDGE WITH DESCRIPTION AND MUSIC

Rustamova Leyla Vagif

Summary

The article is devoted to the problem of psychological development of students in the process of integration of subjects in primary classes of general education schools. In the article, the main directions of the work on ensuring the psychological development of students in the process of integrating life knowledge with fine art and music are reflected. In the article, in the process of integrating life knowledge with other subjects, a number of motives are clarified in the content of its influence on the activity process. The article also reflects the motivation of students' psychological development in the process of integrating life sciences with other subjects.

Rəyçilər: professor Fərahim Sadıqov, professor İntiqam Cəbrayilov

Təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasının 12 fevral 2025 ci il tarixli iclasın 08 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 14 fevral 2025-ci il